

جایگاه فقهی و حقوقی خیارات در قراردادهای الکترونیکی

مؤلفین

دکتر حسن حیدری

عضو هیات علمی دانشگاه

آزاد اسلامی واحد اهواز

دکتر بهنام اسدی

مدرس دانشگاه

انتشارات قانون یار

۱۳۹۸

سرشناسه	اسدی، بهنام، ۱۳۶۵ -
عنوان قراردادی	ایران. قوانین و احکام Iran. Laws, etc
عنوان و نام پدیدآور	جایگاه فقهی و حقوقی خيارات در قراردادهای الکترونیکی /مؤلفین بهنام اسدی، حسن حیدری.
مشخصات نشر	تهران: انتشارات قانون یار، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	۳۲۸ ص.
شابک	۹۷۸-۶۲۲-۲۲۹-۰۶۲-۷
وضعیت فهرست نویسی	فیبیا
پادداشت	کتابنامه: ص: ۲۲۸-۲۲۴.
موضوع	قراردادهای الکترونیکی - ایران
موضوع	Electronic contracts -- Iran
موضوع	قراردادهای الکترونیکی (فقه)
موضوع	(Electronic contracts (Islamic law
موضوع	خيارات (فقه)
موضوع	(Options (Finance) (Islamic la
موضوع	بازرگانی الکترونیکی - ایران
موضوع	Electronic commerce -- Iran
شناسه افزوده	حیدری، حسن، ۱۳۴۲ -
رده بندی کنگره	۸۶۹ ۹H
رده بندی دیویی	۳۳۰ ۰۱۰ ۲۸۵
شماره کتابشناسی ملی	۵۷-۸۳۹۲

جایگاه فقهی و حقوقی خيارات، در قراردادهای الکترونیکی

تألیف: دکتر بهنام اسدی - دکتر حسن حیدری

ناشر: قانون یار

ناظر فنی: محسن فاضلی

نوبت چاپ: اول- ۱۳۹۸

شمارگان: ۱۱۰۰ جلد

قیمت: ۴۸۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۲۲۹-۰۶۲-۷

مرکز پخش: تهران، میدان انقلاب، خ منیری جاوید، پلاک ۹۲

تلفن: ۶۶۹۷۹۵۱۹ مرکز پخش قانون یار

فهرست مطالب

پیشگفتار	۹
فصل اول	۱۵
کلیات	۱۵
فصل دوم	۶۷
تشکیل قراردادهای الکترونیکی و آثار آن	۶۷
فصل سوم	۹۵
ویژگی های قراردادهای الکترونیکی	۹۵
فصل چهارم	۱۳۵
تحلیل جایگاه اختیارات در قراردادهای الکترونیکی و آثار انحلال بیع	۱۳۵
منابع و مآخذ	۲۲۴

پیشگفتار

شاید بتوان گفت نیازهای انسان تا حدودی ثابت است ولی ابزار و وسایل برآورده نمودن این نیازها با توجه به پیشرفت و توسعه علم تغییر می‌یابد. در روزگاران قدیم مردم برای برطرف ساختن نیازهای خود از مبادله کالا با کالا استفاده می‌کردند. شیوه معمول این گونه معاملات به این ترتیب بود که فرد کالای مازاد بر نیاز خود را با کالای مورد نیازش مبادله می‌کرد. مشکلات این گونه معاملات انسان را بر آن داشت تا کالایی بیافریند که در مقابل آن هم نیازهای خود را برآورده سازد و هم بازیگر نقش یکی از عوضین معامله باشد. بر اساس بالقوه پس از چندی بروز بیرونی یافت و سبب پیدایش کالایی به نام پول شد. این امر به نفع خود به وجود آمدن تحولی شگرف را در تجارت نوید می‌داد. هم‌زمانی این تحولات با روح انانیتش اصالت فرد و آزادی حاکمیت اراده سبب پیدایش قراردادهای تجاری به شکل امروزی شد؛ اما منش فزون‌طلب و منفعت‌محور انسان با قراردادهای کتبی ارضاء پیدا نکرد؛ بنابراین باید که ارمغان دنیای مدرن؛ یعنی تجارت الکترونیکی بعد از اختراع وسایلی همچون تلفن، دوربین و رایانه از درون دنیای پرآشوب تجارت سر برآورد. هم‌زمانی گسترش این تجارت نوین و طرح جهانی‌سازی اقتصاد و پیوستن جوامع مختلف به این طرح و برافزایش روزافزون کاربران شبکه جهانی اینترنت، این تجارت نوین را به تجارتی فرااستیمی مبدل ساخت؛ به طوری که خود را به عنوان امری اجتناب‌ناپذیر در متن زندگی انسان امروز جا داده است. قرار گرفتن در دهکده جهانی ما را ناگزیر از مهیا نمودن زیرساخت‌های لازم برای

تجارت الکترونیکی می‌سازد و عدم توجه به این قانون‌مندی‌های نوین در آینده‌ای نه چندان دور فاجعه‌آمیز خواهد بود. یکی از مفاهیم تجارت الکترونیکی حذف مرزها، گمرک‌ها و واسطه‌ها و تبدیل شدن به یک دهکده جهانی است. در تجارت الکترونیکی مرزی وجود ندارد و تفاوتی نمی‌کند که افراد اجناس خود را از یک مغازه در نزدیکی محل سکونت خود یا از یک فروشگاه در قاره‌ای دیگر خریداری کنند. تجارت الکترونیکی باعث افزایش سرعت و حجم مبادلات بازرگانی شده و به شکل محسوسی کاهش هزینه خریدار را توانسته، صرفه‌جویی زمان، جذب بیشتر و حذف واسطه‌ها و در نهایت سود بیشتر را به دنبال دارد. در این تجارت، فضای طبیعی به فضایی مجازی تبدیل شده و انسان‌ها بدون قرار گرفتن در محدودیت‌های زمان و مکان می‌توانند با امکانات پیشرفته امروز معاملات خود را به سرعت الکترونیکی انجام دهند. سال‌هاست که وضع و شرح قواعد حاکم بر قراردادهای در مجال حقوقی مورد توجه می‌باشد. صدها کتاب و مقاله در این زمینه به رشته تحریر درآمده و با جرحوبی شایسته برای تنظیم روابط قراردادی اشخاص فراهم آورد. اما شاید گستردگی موضوعات راجع به قرارداد و لزوم پرداختن به قواعد عمومی در پیمان‌های غیر حضوری کمتر به چشم آید. در این میان تنها موضوع زمان و مکان وقوع عقد در قراردادهای منعقد از طریق پست و تلگراف و تلفن و اینترنت و مسأله امکان برابری نوشته و امضاء دستی با سند دریافتی از طریق پست و تلگراف و تلفن و اینترنت و مانند آن بوده که به عنوان چالش عمده قواعد عمومی در قراردادهای غیر حضوری توجه حقوقدانان را به خود جلب کرده است.

این روند برای سالها قابل تحمل و موجه می‌نمود. حجم اندک قراردادهایی که به طریق غیرحضوری منعقد می‌شد، دلیلی بر اختصاص قواعد ویژه به آن قراردادها باقی نمی‌گذاشت. قانونگذار به انعطاف قواعد عمومی دلخوش بود و مردم نیز با توسل به شیوه‌های سنتی راه احتیاط را در پیش می‌گرفتند و یا خطرات انعقاد قراردادهای غیرحضوری را در قبال سرعت و تسهیلات آن پذیرا می‌شدند؛ اما این وضعیت با پیدایش اینترنت که نسلی نوین از سیستم‌های الکترونیکی بود برهم خورد. حجم مبادلات الکترونیکی در مدت کوتاهی افزایش شگرف داشت؛ سیستمهای جدید به شدت جانشین سیستمهای قدیمی شدند تا با سرعت و صرفه اقتصادی به ارمغان بیاورند و مزایای فناوری جدید، تنها در قلمرو روابط خصوصی اشخاص متجلی نمی‌شد. قراردادهای الکترونیکی بیش از آن که مردم را به اشخاص باشد، اشتیاق دولتها را برمی‌انگیخت و آنها را به سوی الکترونیکی نمودن عملیات خود در ساختاری که «دولت الکترونیکی» خوانده می‌شد، سوق می‌داد. در شرایط جدید، نظر می‌رسید که قواعد موجود در سیستم‌های حقوقی دیگر کاملاً نمی‌تواند پاسخگوی نیازهای جدید باشد؛ مجامع بین المللی و منطقه‌ای و کشورها، یکی پس از دیگری به تصویب قوانین راجع به تجارت و بیع الکترونیکی پرداختند. قوانینی که هر چند انگیزه تدوین آنها پیش‌اینترنت بود اما عمده‌تأ جامع نگر بوده و بر کلیه مبادلات الکترونیکی صرف‌نظر از سیستم تولید و پردازش آن حکومت می‌کردند. کشور ما نیز از این ماجرا به دور نبود؛ ضرورت راه اندازی و بهره‌گیری از فناوری جدید به ویژه در تجارت بین المللی و خدمات عمومی دولت

احساس می‌شد. در نخستین گام، قانون برنامه پنج ساله دوم دولت را موظف به طراحی و اجرای شبکه متمرکز اطلاع رسانی تجاری داخلی و بین‌المللی نمود. قانون برنامه سوم توسعه بر لزوم انجام داد و ستد الکترونیکی اوراق بهادار در سطح ملی تأکید داشت و قانون برنامه چهارم توسعه، دولت را ملزم می‌کرد تا دستگاهها و واحدهای مربوطه را به منظور به‌ر‌ر کردن پایگاه‌ها و مراکز اطلاع رسانی، انجام مناقصه‌ها و مزایده‌ها و عملیات مالی و اعتباری در محیط رایانه‌ای، ایجاد ابزارهای مجازی، انجام فعالیت‌های تدارکاتی و معاملاتی، ر قالب تجارت الکترونیکی تجهیز نمایند. سرعت حیرت‌آور، هزینه پایین و وجود تجارت قابل قبول اقتصادی استفاده از سیستم‌های اینترنتی و الکترونیکی در قراردادهای تجاری را حتی غیر تجاری، موجب گردید که قراردادهای الکترونیکی جایگزین قراردادهای سنتی با شتاب غیر قابل باوری فراگیر شده و به دنبال آن چالش جدی را در حوزه مسائل مختلف حقوقی برای قضات و حقوقدانان برجای گذارد. این امر سبب وضع مقررات ویژه تجارت الکترونیک در سطح ملی و بین‌المللی گردیده است. با پیدایش فناوری‌های نوین و تغییر در روابط ارتباطی افراد، روش‌های جدیدی برای برقراری ارتباط بین افراد شکل گرفته است. تمام روش‌های جدید در راستای ایجاد سهولت برای نوع بشر در انجام امور خود و فائق آمدن بر مشکلات بوده است. روابط تجاری افراد نیز به عنوان یکی از اصلی‌ترین ارکان زندگی جمعی افراد تلقی می‌شود که لزوم حفظ و صیانت از حقوق افراد در این گونه روابط، اشراف به مشکلات بوجود آمده ناشی از گسترش فناوری‌های مرتبط و تاثیر آنها بر

روابط تجاری حائز اهمیت می باشد. گسترش فناوری های نوین باعث سهولت در استفاده از این نوع فناوری ها در روابط اجتماعی و تجاری افراد گردیده به نحوی که در حال حاضر استفاده از این نوع فناوری های پیشرفته امری عادی تلقی می شود. استفاده از این نوع فناوری ها نه تنها باعث سرعت و سهولت در انتقال کالاها و اجناس گردیده بلکه باعث صرفه جویی در وقت و هزینه نیز شده است به نحوی که افراد به جای طی مسافت های طولانی و زمان بر برای حضور در محل خاص و انعقاد قرارداد؛ با استفاده از فناوری های نوین در عرض چند دقیقه اقدام به انعقاد قرارداد می نمایند. استفاده گسترده تجار و افراد عادی از این گونه فناوری ها باعث گردیده که پای قواعد و مقررات و به تبع آن علم حقوق نیز به این عرصه وارد شود. بدون شک مدیریت روابط افراد در این گونه ارتباطات نیازمند قواعد و مقررات دقیق و کاملی دارد تا با استفاده از این مقررات بتوان از حقوق افراد صیانت نمود. انعقاد انواع قراردادهای الکترونیکی بالاخص عقد بیع باعث بروز تردیدها و مشکلاتی در خصوص اعمال تمام قواعد حاکم بر بیع سنتی در این گونه قراردادهای گردیده است. از یک طرف نحوه انعقاد و مبادله اطلاعات و خواسته ها بین طرفین قرارداد به نحوی است که امکان اعمال تمامی احکام بیع سنتی در این گونه عقود وجود ندارد و از سوی دیگر عدم اعمال این مقررات نه تنها باعث فراهم شدن زمینه های سودجویی برای برخی افراد می گردد بلکه باعث سردرگمی سایر افراد جامعه و هم چنین بروز مشکلات حقوقی و اقتصادی جدیدی در این راستا می گردد. بر این اساس بررسی مبنایی اعمال برخی از احکام عقود سنتی در

این گونه قراردادهای نه تنها باعث برون رفت از برخی مشکلات موجود می گردد بلکه به تبع آن، راه آینده نیز تا حدی قابل تشخیص خواهد بود. در این کتاب سعی بر آن شده است تا امکان وجود یا عدم وجود یکی از احکام حاکم بر عقود، یعنی خيارات، در عقود الکترونیکی بررسی شود. با توجه به دگرگونی های حاصل شده در نحوه انعقاد قراردادهای الکترونیکی؛ تبعاً در خصوص وجود خيارات در اینگونه عقود و همچنین در نحوه اعمال خيار و فسخ قرارداد الکترونیکی نیز تغییراتی صورت پذیرفته است که باید مورد بررسی قرار گیرد. به طور معمول در قراردادهای منعقد به طریق سنتی تمامی خيارات جاری و ساری می باشند مگر در موارد خاصی که قانون یا توافق بین طرفین اعمال یا وجود خيار خاصی را از قرارداد استثناء نماید. البته باید توجه نمود که در امکان ورود خيارات در عقود نه تنها باید به فراوانی مشترک طرفین قرارداد بلکه باید به عرف حاکم بر اراده افراد و همچنین قوانین خاص نیز توجه نمود. به همین علت می باشد که در قراردادهای منعقد در دفاتر اسناد رسمی نسبت به اموال غیرمنقولی که سابقه ثبتی دارند؛ آیین نامه سازمان ثبت درج شرط اسقاط کفایت خيارات بالاخص خيار غبن را لازم دانسته است در حالی که شاید خواست طرفین اسقاط کلیه خيارات نباشد. اما با توجه به نحوه انعقاد قراردادهای الکترونیکی در خصوص ورود تمامی خيارات در این گونه عقود تردید های فراوانی وجود دارد به نحوی که برخی از حقوقدانان و صاحب نظران وجود خيارات در این گونه عقود را نفی و این گونه قراردادهای تابع قانون خاص خود می دانند.